

<https://doi.org/10.32523/2616-6887>

ISSN (Print) 2616-6887
ISSN (Online) 2617-605X

Л.Н.Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университетінің
ХАБАРШЫСЫ

BULLETIN
of L.N.Gumilyov Eurasian
National University

№3 (128)/2019

ВЕСТНИК

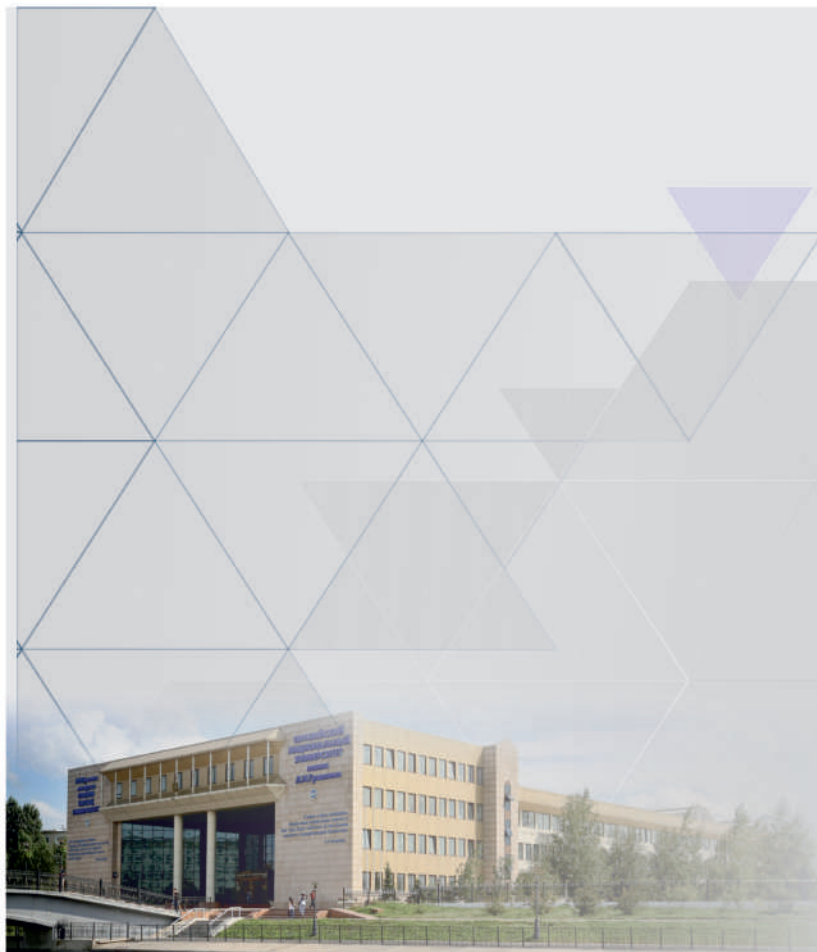
Евразийского национального
университета имени Л.Н.Гумилева

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ
сериясы

POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES.
ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY
Series

Серия
ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ.
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТУРКОЛОГИЯ.

bulpolit.enu.kz

ISSN (Print)2616-6887
ISSN (Online) 2617-605X

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES.
TURKOLOGY Series

Серия **ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ.**
ТЮРКОЛОГИЯ

№ 3 (128)/2019

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2019
Nur-Sultan, 2019
Нур-Султан, 2019

Бас редакторы: **Нургазина Р.А.**

с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Нечаева Е.Л.**, с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Ахметжанова Л.К.**, т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Редакция алқасы

- Абжаппарова Б.Ж.** т.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Авдеева О.А. с.ғ.д., доцент, Лойола университеті, Чикаго, АҚШ (саяси ғылымдар)
Азмуханова А.М. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Әбдуалиұлы Б. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Әлібекұлы А. ф.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Әлиева С.К. т.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Барсуков А.М. с.ғ.к., доцент, Сібір басқару институты, ХШЖМҚРА филиалы (саяси ғылымдар)
Бирюков С.В. с.ғ.д., проф., Кемерово мемлекеттік университеті, Кемерово, Ресей (саяси ғылымдар)
Габдулина Б.А. т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Дәркенов К.Г. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Дүйсембекова М.К. с.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдасбекова А.Н. с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Зимони Иштван проф., Сегед университеті, Сегед, Венгрия (түркітану)
Ибраев Ш. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Ирфан Шахзад PhD, Саяси зерттеулер институты, Исламабад, Пәкістан (халықаралық қатынастар)
Каиржанов А.К. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Кайыркен Т.З. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Кожирова С.Б. с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Конқобаев К. ф.ғ.к., проф., Түркі академиясы халықаралық ұйымы, Нұр-Сұлтан (түркітану)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Ланко Д. А. с.ғ.к., доцент, Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей (саяси ғылымдар)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердам университеті, Амстердам, Нидерланды (халықаралық қатынастар)
Мандана Тишеяр PhD, Алламе Табатабаи университеті, Тегеран, Иран (халықаралық қатынастар)
Невская И.А. ф.ғ.к., проф., Гете атындағы университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (түркітану)
Нұрбаев Ж.Е. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Пунит Гаур PhD, проф., Нью-Дели университеті, Нью-Дели, Индия (аймақтану)
Пауло Ботта PhD, проф., Ла-Плата ұлттық университеті, Ла-Плата, Аргентина (саяси ғылымдар)
Рыстина И.С. PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Сейит Али Авджу PhD, Ыылдырыма Бөзюк университеті, Анкара, Түркия (аймақтану)
Сомжүрек Б.Ж. т.ғ.к., доцент, Astana International University, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Тәштемханова Р.М. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Шаймердинова Н.Г. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 307 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген: Ә.С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде тіркелген. 25.05.18 ж. № 17125-Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 25 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-432)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief: **Roza Nurtazina**

Doctor of Political Sciences, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)

Deputy Editor-in-Chief: **Yelena Nechayeva**, Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)

Deputy Editor-in-Chief: **Leila Akhmetzhanova**, Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)

Editorial board

Bekzhan Abdualiuly	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Bibikhadisha Abzhapparova	Doctor of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Aiman Azmukhanova	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Akzhigit Alibekuly	Can. of Philology, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Saule Aliyeva	Can. of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Ol'ga Avdeeva	Doctor of Political Sci., Assoc.Prof., Loyola University, Chicago, USA (political science)
Aleksandr Barsukov	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., Siberian Institute of Management, Branch of RANEP, Russia (political science)
Sergey Biryukov	Doctor of Political Sci., Prof., Kemerovo State University, Kemerovo, Russia (political science)
Bagysh Gabdulina	Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Kurmangali Darkenov	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Maira Dyussebekova	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Shakir Ibrayev	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Irfan Shahzad	PhD, Institute for Political Studies, Islamabad, Pakistan (international relations)
Abai Kairzhanov	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Tursynkhan Kaiyrken	Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Kadyraly Konkobayev	Can. of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Svetlana Kozhirova	Doctor of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Danagul Kopezhanova	PhD, Assoc. Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Dmitrij Lanko	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., St Peterburg Universiy, Saint Petersburg, Russia (political science)
Laszlo Maracz	PhD, Prof. Amsterdam University, Amsterdam, Netherlands (international relations)
Mandana Tisheyar	PhD, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (international relations)
Irina Nevskaya	PhD, Goethe University, Germany, Frankfurt am Main (turkology)
Zhaslan Nurbayev	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Aigerim Ospanova	PhD, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Punit Gaur	PhD, Prof. University of New Delhi, New Delhi, India (regional studies)
Paulo Botta	PhD, Prof., National University of La Plata, La Plata, Argentina (political science)
Indira Rystina	PhD, L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Seyit Ali Avcu	PhD, Yildirim Beyazit University, Ankara Turkey (regional studies)
Baubek Somzhurek	Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Raihan Tashtemkhanova	Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Nurila Shaymerdinova	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Akbota Zholdasbekova	Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Alua Zholdybalina	PhD, Assoc.Prof., Kazakhstan Institute for Strategic Studies, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Zimonyi Istvan	Prof., University of Szeged, Szeged, Hungary (turkology)

Editorial address: 2, Satpayev str., of. 307, Nur-Sultan city, Kazakhstan, 010008.

Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-432). E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Responsible secretary, computer layout: Aliya Zhumatayeva

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 17125-Ж from 25.05.2018

Periodicity: 4 times a year. Circulation: 25 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-432)

Главный редактор: **Нуртазина Р.А.**

д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит. науки)
Зам. главного редактора: **Нечаева Е.Л.**, к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(полит. науки)
Зам. главного редактора: **Ахметжанова Л.К.**, к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан (полит. науки)

Редакционная коллегия

Абдуалиулы Б. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Абжаппарова Б.Ж. д.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Авдеева О. А. д.полит.н., доцент, университет Лойола, Чикаго, США (полит.науки)
Азмуханова А.М. к.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международные отношения)
Алибекулы А. к.ф.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Алиева С.К. к.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ.отношения)
Барсуков А. М. к.полит.н., доцент, Сибирский институт управления – филиал РАНХиГС, Новосибирск, Россия (политические науки)
Бирюков С.В. д.полит.н., проф., Кемеровский государственный университет, Кемерово, Россия (полит. науки)
Габдулина Б.А. к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Даркенов К.Г. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Дюсембекова М.К. к.полит.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Казахстанский институт стратегических исследований, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдасбекова А.Н. к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Зимони Иштван проф., Сегедский университет, Сегед, Венгрия (тюркология)
Ибраев Ш. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Ирфан Шахзад PhD, Институт политических исследований, Исламабад, Пакистан (международ. отношения)
Каиржанов А.К. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Кайыркен Т.З. д.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Кожирова С.Б. д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Конкобаев К. к.ф.н., проф., Международная Тюркская академия, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Ланко Д. А. к.полит.н., доцент, Санкт-Петербургский гос.университет, Санкт-Петербург, Россия (полит.науки)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердамский университет, Амстердам, Нидерланды (международ. отношения)
Мандана Тишеяр PhD, Университет Алламе Табатабаи, Тегеран, Иран (международ. отношения)
Невская И.А. PhD, Гете Университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (тюркология)
Нурбаев Ж.Е. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Пунит Гаур PhD, проф., университет Нью-Дели, Нью-Дели, Индия (регионоведение)
Пауло Ботта PhD, проф., национальный университет Ла-Платы, Ла-Плата, Аргентина (полит.науки)
Рыстина И.С. PhD, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Сейит Али Авджу PhD, университет Йылдырыма Безыта, Турция (регионоведение)
Сомжурек Б.Ж. к.ист.н., доцент, Astana International University, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Таштемханова Р.М. д.ист.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Шаймердинова Н.Г. д.ф.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Саптаева, 2, каб. 307

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: А.С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Серия: ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан

Регистрационное свидетельство № 17125-Ж от 25.05.18 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 25 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31-432)

МАЗМҰНЫ

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР

<i>Әбдраманов О.М., Бекмурат А., Есдаулетова А.М.</i> Қай кезде экономикалық санкциялар тиімді болмақ?	11
<i>Болысбек М.Ә., Бюлегенова Б.Б.</i> Қазақстан Республикасында сайлау жүйесінің қалыптасуы мен даму мәселелері	18
<i>Дюсембекова М.К., Ибраев Е.Е.</i> Әлемдік тәжірибедегі мемлекет пен діннің арақатынасы	26
<i>Жұмағұлов Е.Т., Көпежанова Д.Е.</i> Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару институтының қалыптасуының саяси-құқықтық негіздерін талдау	32
<i>Күрнебаева Г.К.</i> Солтүстік Африка мен Таяу Шығыстағы «араб көктемін» концептуалды талдау	40
<i>Ланко Д.А., Ланцова И.С.</i> Корея Республикасының еуразиялық саясаты	50
<i>Майгельдинов К.У., Нечаева Е.Л.</i> Орталық Азиядағы Қытай мүдделерінің контекстіндегі АҚШ пен Қытайдың геосаяси қақтығысы	58
<i>Нұртазина Р.А., Серікжанова А.Т.</i> Қазақстан Республикасындағы саяси қатысудың әлеуметтік-мәдени аспектілері	66
<i>Райымбекова А.А.</i> Халықаралық қақтығыстарды реттеу үрдісіндегі медиаторлық институты	74

АЙМАҚТАНУ

<i>Кариева Н.А.</i> XIX ғасырдағы экспедицияларда Орта Азия территориясындағы географиялық іздестіру мәселесі (ресейлік зерттеулер мысалында)	82
---	----

ТҮРКІТАНУ

<i>Адилов М.Е.</i> Сөз мәнін талдай отырып, фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді оқытудың жолдары	95
<i>Ахметова Ж.Н.</i> Қазақ және түрік әйелдерінің ұлттық киімдерін салыстыра зерттеу	103
<i>Жиембаева Г.Т., Сайын Ж.</i> Тува түркілерінің фольклорындағы қаһармандық эпостар және оның ерекшеліктері	110
<i>Жолдасбеков М.</i> Тарих деректері: қазақ жеріне депортацияланған түркі халықтары	116
<i>Каскарбаева Г.С.</i> Түркі мәдениетінің дамуы контекстіндегі Түркі әлемінің интеграциясы	125
<i>Шаймердинова Н.Г., Жиембай Б.С., Абдрасимова А.Е.</i> Қазақстандағы гагауз диаспорасы тілінің ерекшеліктері	132

CONTENTS

POLITICAL SCIENCE

<i>Abdramanov O. M., Bekmurat A., Esdauletova A.M.</i> When economic sanctions are likely to be effective?	11
<i>Bolysbek M.A., Bulegenova B.B.</i> Problems of formation and development of the electoral system in the Republic of Kazakhstan	18
<i>Dyussebekova M.K., Ibrayev E.E.</i> The interaction of state and religion in the world practice	26
<i>Zhumagulov E.T, Kopezhanova D.E.</i> Analysis of the political and legal foundations of the institution local government in the Republic of Kazakhstan	32
<i>Kurpebayeva G.K.</i> Conceptual analysis of the “Arab Spring” in Middle East and North Africa	40
<i>Lanko D.A., Lantsova I.S.</i> Eurasian Policy of the Republic of Korea	50
<i>Maigeldinov K.U., Nechayeva Ye.L.</i> The geopolitical confrontation of the United States and China in Afghanistan in the context of China’s interests in Central Asia	58
<i>Nurtazina R.A., Serikzhanova A.T.</i> Socio-cultural aspects of political participation in the Republic of Kazakhstan	66
<i>Raiymbekova A.A.</i> Institute of mediation in the settlement process of international conflicts	74

REGIONAL STUDIES

<i>Kariyeva N.A.</i> On the issue of geographical surveys in Central Asia on expeditions of the 19th century (on the example of Russian studies)	82
--	----

TURKOLOGY

<i>Adilov M. E.</i> Teaching of phraseological units and proverbs of the Kazakh language with the help of archaism evidences stored in them	95
<i>Akhmetova Zh.N.</i> Comparative analysis of Kazakh and Turkish women national clothing	103
<i>Zhiyembayeva G.T., Sayin Zh.</i> Heroic epics of folklore of Tuvan Turks and their features	110
<i>Zholdasbekov M.</i> Historical sources: Turkic peoples deported to Kazakhstan	116
<i>Kaskarbayeva G.S.</i> Integration of the Turkic world in the context of the development of Turkic culture	125
<i>Shaymerdinova N.G., Zhiyembay B.S., Abdrassimova A.E.</i> Features of the language of the Gagauz Diaspora living in Kazakhstan	132

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

<i>Әбдраманов О.М., Бекмурат А., Есдаулетова А.М.</i> Когда экономические санкции могут быть эффективными?	11
<i>Болысбек М.А., Бюлегенова Б.Б.</i> Проблемы формирования и развития избирательной системы в Республике Казахстан	18
<i>Дюсембекова М.К., Ибраев Е.Е.</i> Взаимодействие государства и религии в мировой практике	26
<i>Жумагулов Е.Т., Копежанова Д.Е.</i> Анализ политическо-правовых основ становления института местного самоуправления в Республике Казахстан	32
<i>Курпебаева Г.К.</i> Концептуальный анализ «арабской весны» в Северной Африке и на Ближнем Востоке	40
<i>Ланко Д.А., Ланцова И.С.</i> Евразийская политика Республики Корея	50
<i>Майгельдинов К.У., Нечаева Е.Л.</i> Геополитическое противостояние США и КНР в Афганистане в контексте интересов Китая в Центральной Азии	58
<i>Нуртазина Р.А., Серикжанова А.Т.</i> Социокультурные аспекты политического участия в Республике Казахстан	66
<i>Райымбекова А.А.</i> Институт посредничества в процессе урегулирования международных конфликтов	74

РЕГИОНОВЕДЕНИЕ

<i>Кариева Н.А.</i> К вопросу географических изысканий на территории Средней Азии в экспедициях XIX века (на примере российских исследований)	82
---	----

ТЮРКОЛОГИЯ

<i>Адилов М.Е.</i> Способы изучения фразеологизмов, пословиц и поговорок казахского языка посредством анализа их значения	95
<i>Ахметова Ж.Н.</i> Сравнительный анализ казахской и турецкой женской национальной одежды	103
<i>Жиембаева Г. Т., Сайын Ж.</i> Героические эпосы фольклора тувинских тюрков и их особенности	110
<i>Жолдасбеков М.</i> Исторические источники: тюркские народы, депортированные в Казахстан	116
<i>Каскарбаева Г.С.</i> Интеграция тюркского мира в контексте развития тюркской культуры	125
<i>Шаймердинова Н.Г., Жиембай Б.С., Абдрасимова А.Е.</i> Особенности языка гагаузской диаспоры, проживающей в Казахстане	132

КОЛОНКА РЕДАКТОРА

Исследовательский кругозор и современная политическая наука

В современных условиях мировое сообщество оказалось перед глобальными вызовами экономического и политического контента государств. Скоростной динамизм современного мира сделали государственную практическую политику более зависимой от прикладной политологии, принятия политических и административных решений, прогноза рисков, конструирования стратегических целей и от мнения экспертного сообщества. Сегодня во всех государствах рациональные политические решения принимаются на основе научного знания и качественной аналитики. Полагаю, что сама политология не может развиваться в автономном режиме в отрыве от мировой политической науки, аналитики не просто отдельно изучают политику, но и во многом определяет ее.

Мировая практика доказывает, что сегодня политика сможет быть эффективной и креативной лишь в том случае, если ее интеллектуальная опора - политология - будет адекватна современным реалиям социально-политических процессов в обществе. Пока же казахстанская политическая наука отстает во многом.

Экспертам часто задают вопрос о том, в чем заключается отличие политики и политологии. Отметим, что политология и политика, казалось бы, две разные сферы профессиональной деятельности, сегодня составляют единое целое. Без базовых знаний основ политологии и аналитики невозможно стать успешным политиком и принимать управленческие решения.

Приведем два основных фактора.

Первый: в сфере политики многие руководители государственных структур открыто демонстрируют узость своего мышления, полагаясь только на опыт работы и интуицию, игнорируя мнение аналитиков, работа которых состоит в экспертизе проблем, мониторинге действий, выявлении рисков, прогнозировании и выработке рекомендаций.

Второй: в нашей республике многие политики имеют научные степени кандидата или доктора политических наук, это как визитная карточка, за которой нет определенных усилий для повышения институционального уровня развития отечественной политической науки. Новая волна молодых докторов PhD пока набирает опыт.

Отметим, что развитая система фундаментальной политической науки состоит из четырех базовых элементов.

Во-первых, академической среды, в которую входят университетское политологическое образование и теоретические исследования. Ее функция – постоянное генерирование, аккумуляция и ретрансляция политологических знаний в человеческий капитал.

Во-вторых, сети аналитических научных центров, осуществляющих мониторинг, оценку и прогнозирование политических процессов, а также выработку рекомендаций для политической власти.

В-третьих, открытой коммуникации политической власти с гражданским обществом благодаря социальным сетям.

В-четвертых, политических комментаторов, регулярно дающих оценку политическим событиям, и политтехнологов, обслуживающих участников политической жизни гражданского общества.

Какие действия будут эффективны для казахстанской политической науки в данных условиях? Задача нашего политологического сообщества состоит в том, чтобы системно анализируя внутренние и внешние социально-политические процессы, выявить

предстоящие угрозы и риски национальной безопасности нашего государства. В дальнейшем эти исследования могут стать основой для практических решений правительства. Справляется ли казахстанская политическая наука с данной задачей? На эти вопросы искали ответы делегаты Конгресса политологов на диалоговой площадке ЕНУ им. Л.Н.Гумилева весной 2019 года. Здесь особое внимание было уделено перспективам развития политической науки в Казахстане, участию страны во Всемирном конгрессе политологов, который пройдет в Лиссабоне в 2020 году.

В ходе дискуссий делегаты Конгресса политологов отметили, что, к сожалению, в Казахстане в силу ряда обстоятельств слабо и однобоко развита теоретическая направленность данной науки. Например, за десять лет, с 1999 по 2009 гг., количество защищенных диссертационных работ в Казахстане по политической науке составило 210, среди которых 50 докторских и 160 кандидатских работ. Основное количество исследований посвящено теме внутриполитических реформ, анализу политических процессов, институтов и технологий - 53 (25%), этнополитике – 31 (15%), национальной безопасности – 30 (14%).

Вместе с тем еще мало исследований, посвященных темам политической культуры, политической психологии, медиации, политического поведения, политического сознания, коммуникации между обществом и властью, вопросам религиозной ситуации в стране, проблемам в сферах социальной жизни гражданского общества, экологии и образования и т.д.

В целом, нужно признать, что с 2010-го по 2019-й год темы исследований докторов PhD довольно универсальны, работы носят описательный характер, нет глубокого исследовательского анализа. Причина этого кроется скорее всего в отсутствии отечественного координирующего научного центра по разработке актуальных направлений исследований в политической науке. Из этих факторов вытекает проблема низкого исследовательского кругозора, поэтому работы являются «вторичным» потребителем профессиональной информации. Не секрет также, что основная часть казахстанских политологов и исследователей не владеет иностранными языками, что делает их зависимыми от российского политологического пространства, являющегося своеобразным информационным посредником между нами и зарубежным сообществом политологов. Приведем небольшой сравнительный анализ характерных черт познавательной деятельности зарубежных и казахстанских политологов.

№	Познавательная деятельность зарубежных политологов	Познавательная деятельность отечественных политологов
1	Баланс между теоретическими и прикладными исследованиями за счет разработки фундаментальных исследований.	Превалирование прикладных исследований над теоретическими и фундаментальными.
2	Деятельность в рамках многочисленных политологических субдисциплин.	Отсутствие четкой субдисциплинарной дифференциации, отражающей базовые характеристики текущих политических процессов.
3	Активное междисциплинарное взаимодействие.	Основной акцент на интерпретации западных и российских моделей исследования.
4	Интенсивная экспериментальная деятельность по применению новых теоретико-методологических инструментов.	Превалирование универсализма в выборе исследовательских тем, описательность без глубокого анализа.

5	Четкая исследовательская специализация.	Слабая теоретико-методологическая база, отсутствие конкретной исследовательской специализации и оторванность от практики.
6	Отсутствие жестких идеологических рамок.	Наличие определенных идеологических ограничений.

Каких тем научных статей мы ждем в нашем научном журнале? Прежде всего исследовательских работ на междисциплинарном уровне политического знания с конкретным теоретико-методологическим инструментарием, таких как проблемы психологии политики, социологии политики, философии политики, теория политики, истории политических учений, истории международных отношений, мировой политики, геополитики, востоковедения, страноведения, тюркологии, внешней и внутренней политики Казахстана, соотношения психологических, правовых, философских и социальных направлений развития государства в контексте укрепления национальной безопасности страны.

Хочется также отметить, что политическая наука с исследовательским кругозором в современных условиях имеет социальное значение, которое помимо научных функций выполняет роль проводника либерального дискурса и коммуникации между политической властью и гражданским обществом.

*С уважением, главный редактор,
доктор политических наук,
профессор ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нуртазина Р.А.*

XFTAP 06.81.23

М.Ә.Болысбек, Б.Б.Бюлегенова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: m.bolysbekov@mail.ru, bibigul_bb@mail.ru)

Қазақстан Республикасында сайлау жүйесінің қалыптасуы мен даму мәселелері

Андатпа. Мақалада қоғамдағы сайлау жүйесінің маңыздылығы мен Қазақстан Республикасындағы қазіргі сайлау жүйесінің өзіндік саяси-құқықтық қалыптасуының эволюциялық кезеңдерін баяндайды. Сайлау жүйесінің түсінігіне анықтама беріп, түрлеріне SWOT талдау мен салыстырмалы талдау жасаған. Артықшылықтары мен кемшіліктерін көрсетеді, қазіргі жай-күйін, маңыздылығын сипаттайды. Сайлау жүйесі реформасын азаматтық қоғамның демократиялық негіздері мен институттарын дамытуға барынша қолдау көрсету арқылы тұрақты саяси үдерістерді жүргізудің саяси және құқықтық құралы ретінде қарастырған.

Қазақстанда қоғамдық-саяси дамудың жаңа кезеңінде жүргізіліп келе жатқан конституциялық реформалар мен сайлау жүйесі реформалары демократия қағидаларымен барынша толығы үстінде екендігін көрсетеді. Қазіргі кезеңдегі Қазақстандағы сайлау заңдылығындағы оң өзгерістерге баға беріп болжам жасайды. Сонымен бірге Қазақстандағы сайлау жүйесіндегі сапалы өзгерістерді сипаттай келе авторлық ұсыныстар жасайды.

Түйін сөздер: сайлау, сайлау жүйесі, мажоритарлы сайлау жүйесі, пропорционалды сайлау жүйесі, аралас сайлау жүйесі, абсентизм, референдум, сайлау процесі.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-128-3-18-25>

Кіріспе. Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуы мен дамуы саяси жүйенің демократиялық қағидаларын нығайту сайлау жүйесін жетілдірумен тығыз байланысты. Сайлау жүйесіндегі реформалар қоғамымыздағы ең маңызды реформалардың бірі болып табылады. Сайлау жүйесі мемлекеттік және қоғамдық билікті қалыптастырып, мемлекет пен қоғамның одан әрі даму жолын анықтайды. Мемлекеттегі режим мен демократияның дәрежесі және мемлекеттің ашықтығы қандай сайлау жүйесін таңдауына байланысты екендігі анық. Конституциялық демократиялық мемлекет құру мен азаматтық қоғамды қалыптастыру, түбегейлі саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени сапалы өзгерістер жасау және оны жаңартып отыру өте ұзақ, күрделі үрдіс болып табылады.

Сайлау жүйесі деп сайланбалы органдарды қалыптастыруға қатысу қағидалары мен шарттарын, сондай-ақ сайлауды ұйымдастыру мен өткізуді қамтитын мемлекеттік және жергілікті өзін-өзі басқарудың сайлау органдарын қалыптастыру тәртібін айтамыз.

Мақсаты. Қоғамдағы сайлау жүйесінің сипаты мен Қазақстандағы қазіргі сайлау жүйесінің саяси-құқықтық қалыптасуының кезеңдерін, түрлерін, сайлау жүйесінің даму мәселелерін қарастыру болып табылады.

Зерттеу әдістері. Сайлау жүйесінің кезеңдерін зерттеуде хронологиялық тәсіл пайдаланылды және саяси жүйе түрлерін қарастыруда SWOT талдау әдісі мен салыстырмалы зерттеу әдістері қолданылды.

Нәтижелерді талқылау. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясында мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы - халық. Халық билікті республикалық референдумда, еркін сайлауларда жүзеге асырады немесе өз билігін жүзеге асыруға мемлекеттік органдарға береді деп халық билігі тікелей және өкілдік формалары арқылы конституциялық тұрғыдан бекітілген [1, 34 б.].

Қазақстан Республикасында сайлауларды өткізу тәртібі ең алдымен 1995 жылғы 28-қыркүйекте «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» қабылданған

Конституциялық заңға [2], «Республикалық референдум туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 2 қарашадағы Конституциялық заңына [3], сондай-ақ Орталық сайлау комиссиясының қаулыларымен белгіленеді. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Конституциясының 33-бабы Қазақстан Республикасы азаматтарының тікелей және өз өкілдері арқылы мемлекет ісін басқаруға қатысуға, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына тікелей өзі жүгінуге, сондай-ақ жеке және ұжымдық өтініштер жолдауға және мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын сайлауға және оларға сайлануға, сондай-ақ республикалық референдумға қатысуға құқығы барлығын анықтайды, сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімі бойынша бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтардың сайлауға және сайлануға, республикалық референдумға қатысуға құқығы жоқ деп көрсетілуі азаматтардың мемлекет ісін басқаруға қатысуы мен жалпыға ортақ тең және тікелей сайлау құқығына кепілдік бергенін көрсетеді.

«Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заң үнемі жетілдіріліп, заманауи әлемнің реалийлеріне сәйкес түзетіліп отырады. Сайлау заңнамасымен бірге сайлау үдерісі де жақсарады, сайлаушылардың және басқа да сайлау үдерісіне қатысушылардың құқықтық мәдениеті артады [4].

Бұл Қазақстанда қоғамдық-саяси дамудың жаңа кезеңінде жүргізіліп келе жатқан конституциялық реформалар мен сайлау жүйесі реформалары демократия қағидаларымен барынша толығу үстінде екендігін көрседі және сайлау заңнамасын БҰҰ, ЕҚЫҰ, ТМД және басқа да халықаралық ұйымдар құжаттарында бекітілген халықаралық құқықтық стандарттарға сәйкес келтіру аса маңызды болып табылады, әрі өкілді демократияны саяси-құқықтық тұрғыдан жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сайлау реформасы бір мезгілде сайлау құқығының дамуымен байланысты екендігі сөзсіз.

Қазақстан Республикасындағы қазіргі сайлау жүйесі өзіндік саяси-құқықтық қалыптасу мен дамып жетілудің мынадай эволюциялық кезеңдерінен өтті:

1-кесте

Қазақстан Республикасының сайлау жүйесінің даму кезеңдері

Кезеңі	Жылдары	Мазмұны
1	1989-1992	Қазақстан Республикасының сайлау институтының трансформациялануы
2	1993-1995	Сайлау жүйесінің құқықтық негізінің қалыптасуы
3	1995-1998	Өкілді билік органдарының сайлау жүйесі реформаларына сәйкес қалыптасуы мен дамуы
4	1998 жылдан қазіргі уақыт аралығы	Сайлау жүйесінің демократиялық талаптарға сәйкес дамуы Сайлау институтының құқықтық – саяси механизмінің жаңаруы, саяси реформалардың жаңа бағдарламасының ұсынылуы

Ескертпе: автормен құрастырылған кесте

1-кезең - 1989 жылдың қыркүйегі мен 1992 жылдың желтоқсаны аралығына келеді. Бұл кезеңдегі Қазақстан сайлау жүйесі оның бұрынғы кеңестік жүйеден мұраға қалғанымен ерекшеленді. Тоталитарлық саяси жүйе мен коммунистік партияның толық билігіндегі сайлау институты әуел бастан-ақ бірнеше үміткерлердің арасынын таңдау мүмкіндігін бермейтін. Ол «халық билігінің» бір белгісі ретінде ғана әрекет етті және таза символикалық, шартты сипатта болды [5].

2-кезең - Қазақстан сайлау жүйесінің екінші кезеңі, 1993 жылдың қаңтарынан 1995 жылдың тамызы аралығын қамтиды. 1992-1993 жылдардағы сайлау жүйесі қалыптасып келе жатқан жаңа қоғамдық қатынастар мен саяси билік жүйесіне сәйкеспейтін, сондықтан да қайта ұйымдастыруды қажет етті. Дегенмен, бұрынғы сайлау жүйесі арнаулы сайлау заңы қабылданғанға дейін әрекет ете берді, оған өзгерістер енгізу арқылы ғана алға елеулі қадамдар жасалды [6].

3-кезең - Қазақстанның сайлау жүйесі дамуының үшінші кезеңі, 1995 жылдың тамыз айынан 1998 жылдың күзіне дейін аралықты қамтиды. 1995 жылдың 30- тамызындағы республикалық референдумда Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының қабылдануы саяси-институттық жүйенің, оның ішінде сайлау жүйесі мен сайлау заңының өзгеруіне алып келді. «Қазақстан Республикасындағы сайлаулар туралы» ҚР Президентінің Жарлығына орай кандидаттардың барлық санаттарына екі түрлі мажоритарлы – абсолютті көпшілік жүйесі бекітілді, тек жергілікті өзін - өзі басқару органдары салыстырмалы көпшілік негізінде сайланатын болды [7].

4-кезең - Қазақстан Республикасы сайлау жүйесі дамуының төртінші кезеңі 1998 жылдың күзінде басталды. Сайлау институтының құқықтық-саяси механизмінің жаңаруына Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 1998 жылы 30- қыркүйекте Парламент палаталарының ортақ отырысында жария етілген «Елдегі жағдай, ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттары туралы, жаңа ғасырда қоғамды демократияландыру, экономикалық және саяси реформалар» тақырыбындағы Жолдауы әсер етті. Мемлекет басшысы демократияландыру мен саяси реформалардың жаңа бағдарламасын ұсынды. Мұнда ол сайлау мен сайлау үдерісі мәселелеріне ерекше назар аударды [8].

Қазіргі таңда «Қазақстан Республикасының Сайлау туралы» заңында көрсетілген сайлау жүйесінің үш негізгі түрін бөліп қарастырған жөн. Олар: пропорционалды, мажоритарлы және аралас.

SWOT талдау (сайлау жүйесінің ерекшеліктері)

Сайлау жүйелері	Артықшылығы	Кемшілігі
Мажоритарлы	<p>-Депутаттар мен сайлаушылар арасында тығыз, тікелей байланыс қалыптасады, көбінесе жекелік сипатқа ие болады. Депутат өзінің сайлау округын, оның проблемалары мен мүдделерін жақсы біледі. Депутаттың өз сайлаушыларымен тікелей тығыз байланысы, оның парламенттегі ықпалын күшейтеді, оған сыртқы ықпалдардың әсерін әлсіретеді, саяси қысымға ұшырамайды;</p> <p>-Мажоритарлы сайлау жүйесі ең күшті саяси ағымның жеңуіне мүмкіндік береді, парламентке орта және ұсақ ықпалдағы партиялардың өтуіне мүмкіндік бермейді, сөйтіп екі немесе үш партиялық жүйені қалыптастырады, атқарушы биліктің қызметінде жетістіктерге жетуіне мүмкіндіктер жасайды.</p>	<p>-Ең алдымен ол елдегі саяси күштердің ақиқат жағдайын көрсетуге қабілетсіз. Себебі олардың көпшілігі парламенттік қызметтен тыс қалады. Сонымен бірге, қоғамда кейбір азшылық топтар өкілсіз қалуы мүмкін, яғни олардың мүддесін қорғаушылар заң шығарушы билік құрылымында жоқ деген сөз;</p> <p>-Мажоритарлы сайлау жүйесі депутаттардың жалпыхалықтық, жалпы мемлекеттік мүдделерден топтық және өлкелік мүдделерді жоғары қоюға итермелейді. Бұл парламенттің жалпыхалықтық, жалпы мемлекеттік ұйым ретіндегі рөлін әлсіретеді;</p> <p>-Мажоритарлы сайлау жүйесі сайлаушылардың саяси еркін манипуляциялауға жол береді, көбінесе сайлаудың нәтижесі сайлау округтарын дұрыс бөлуге байланысты болады.</p>
Пропорционалды	<p>-Парламент деңгейінде саяси күштердің өкілдері болуына мүмкіндік береді. Парламенттік саяси шешім қабылдау нәтижесінде жекелеген әлеуметтік және саяси топтардың мүдделері есепке алынады. Пропорционалды сайлау жүйесі азаматтық қоғам мен саяси жүйе, мемлекет арасындағы байланысты нығайтады, плюрализмнің дамуына мүмкіндік береді.</p>	<p>-Дауыс беру жеке адамға емес, партияға негізделген соң сайлаушылар мен парламент депутаттары арасындағы байланыс әлсірейді. Кандидаттар тізімі әкімшілік-кеңселік жолмен әзірленеді, бұл кандидаттың партиялық-аппараттық құрылымға тәуелділігін күшейтеді;</p> <p>- Пропорционалды сайлау жүйесінің бүкіл ел көлемінде қолдаушылары жоқ саяси күштердің парламентке келуі Үкіметті құруда қиындықтар тудырады. Күшті партиялардың жоқ болуы, көппартиялық коалициялардың құрылуына алып келеді, бұл партиялардың бағыттары мен бағдарламалары әртүрлі болғандықтан түрлі күштердің келісімге келуі қиындайды. Бұл келісімдер тұрақты болмайды, ол Үкімет қызметіне де әсер етіп, қайшылықтар тудырады.</p>
Аралас	<p>-Ел көлемінде депутаттық мандаттардың бір бөлігі мажоритарлық жүйе бойынша, екінші бөлігі партиялық тізім бойынша жинаған дауыс негізінде бөлінеді. Сөйтіп, мажоритарлық және тепе-тең Пропорционалды сайлау жүйелерінің кемшіліктерінен арылып, тек артықшылықтарын пайдалануға мүмкіндік туындайды.</p>	<p>-Ұсақ партиялар өкілділігін шектеу үшін сайлау өлшемі – шегі анықталынады;</p> <p>-Көпмандатты округ орнына аз мандатты округ құрылады. Сайлауға қатысу құқығы 4-5 партияға ғана беріледі;</p> <p>-Үміткерлер тізіміне партия емес, оның өкілдері енеді, сондықтан дауыс беруде партиялық бағдарламаны емес, жеке адамдарды таңдау жүзеге асырылады.</p>

Ескертпе: автормен құрастырылған кесте

Осылайша, өкілді мемлекеттік органдарды сайлауда негізінен екі сайлау жүйесі, яғни, пропорционалды және мажоритарлы жүйелер қолданылады. Олардың белгілі бір үйлесімі негізінде дауыс берудің аралас жүйесі қалыптасады.

Бірақ, бұл сайлау жүйелерінің қай-қайсысы да демократиялық, әділ деп қайшылықты қарастыруға болмайды. Әрқайсысың тарихи және саяси тұрғыдан айқын өзіндік себептері барі. Сонымен бірге, олардың барлығының артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Ешбір сайлау жүйесі теориялық таза түрінде дұрыс болып табылмайды. Әрбір демократиялық мемлекет жаһандық демократиялық тәжірибені, оның дәстүрлерін және сол кезеңдегі саяси жағдайларын ескере отырып, сайлау жүйесін таңдап қолданады. Шет мемлекеттердің сайлау жүйесін таңдау тәжірибесі алдын ала таңдалған және қағидаларға негізделген жүйелерді емес, ақылға қонымды, орындысын таңдауды көрсетіп отыр. Дегенмен бейтарап және мінсіз сайлау жүйесі жоқ екені белгілі.

Мажоритарлы сайлау жүйесі сайлаушылардың саяси артықшылықтарын жеткілікті түрде көрсетпейді, өйткені екінші кезеңде сайлаушылардың басым бөлігі қолдайтын үміткерлер бар. Көптеген сайлаушылар үшін дауыс берудің екінші кезеңінде өз мүдделерін қорғайтын үміткерлерді емес, қолдауға лайық үміткерді таңдаумен шектеледі. Мажоритарлы сайлау жүйесі сайлаушылардың басым көпшілігіне қарсылық білдіретін үміткерді таңдауға әкелуі мүмкін, сайлау үдерісінің бәсекелестігін көрсете алмайды және абсентизмнің жоғары деңгейі сақталады. Бұған қоса, кез келген сайлау округындағы тұрғындардың көпшілігі болып табылмайтын аз ұлттардың мүдделерін ұлттық деңгейде (этникалық, діни және т.б.) өкілдік етуден шеттетуі мүмкін.

Зерттеушілердің басым бөлігі пропорционалды өкілдіктері бар елдерде әдетте көпшілік сайлау жүйесі бар елдерге қарағанда сайлаушылардың саяси белсенділігінің жоғары деңгейіне ие екенін атап көрсетеді [9].

Пропорционалды сайлау жүйесі сайлаушылардың саяси ұстанымын лайықты түрде көрсетеді, партиялық-саяси жүйені нығайтуға ықпал етеді және партиялардың дамуын ынталандырады. Сонымен қатар, партиялық тізімдер бойынша Парламенттің құрылымдануына, яғни парламенттік фракциялардың, комитеттердің және комиссиялардың құрылуына, сондай-ақ заңдар мен шешімдерді қабылдаудың тәртібін жеңілдетуге ықпал етеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің 98 депутаты пропорционалды сайлау жүйесі арқылы сайланады, тағы 9 депутат Қазақстан Халқы Ассамблеясы атынан сайланады. Пропорционалды сайлау жүйесі партиялық тізімге дауыс беруді білдіреді. Қазақстан Парламентінің құрылымдануы, өз кезегінде қабылданған саяси шешімдердің болжамдылығын арттырды, ішкі парламенттік консультациялардың үдерісін, яғни фракцияшілік, фракцияаралық консультациялар өткізуді жеделдетіп және басқа мемлекеттік органдармен өзара тиімді шешімдерді табу үдерісін жеңілдетуге септігін тигізіп отыр деп айтуға болады. Шетелдік тәжірибеде Парламентте өз мүдделерін білдіруде әрбір депутатпен жеке-жеке жұмыс істегеннен гөрі, белгілі бір бірлестік, фракция басшылығымен жұмыс істеудің жеңілірек болатындығын көрсетіп отыр.

Пропорционалды сайлау жүйесінің негізгі мақсаты көппартиялық жүйе жағдайында партиялардың пропорционалды өкілдігін қамтамасыз ету болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстанда заңнамалық тұрғыдан партиялардың Парламентке өтуі үшін белгілі сайлау заңына сәйкес сайлаушылардың 7 пайыздық дауысын жинау міндетті меже болып табылады.

Мәжілістегі партиялық өкілдіктің кеңеюіне қатысты маңызды мәселе депутаттық мандаттарды пропорционалды бөлу үшін белгіленген 7 пайыздық меже кедергі болып табылады [10]. Дегенмен бұл межені азайтуға байланысты көптеген ұсыныстар болғанына қарамастан сол күйінде қалып отыр.

Қазақстанда соңғы уақытқа дейін азаматтардың талап-тілектері мен кері байланыс

арнасы болып табылатын саяси партиялардың саяси жүйенің тұрақты жұмыс істеуі үшін қажет болатынына қарамастан, сайлау жүйесінің кейбір олқылықтары саяси партиялардың мәртебесі мен қоғамдық ролін түбегейлі өзгерте алған жоқ. Бұл Қазақстандағы көп партиялы жүйенің дамуына белгілі бір дәрежеде кедергі келтірді және әлеуметтік және саяси айқындалу үдерісін ұзаққа созып жіберді.

Енді Парламент Мәжілісі депутаттарының сайлауы сияқты, Мәслихаттарды «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңында көзделген ретте 2019 жылғы 1-қаңтардан бастап пропорционалды сайлау жүйесінің негізінде сайлауды енгізіп, заңда бекітуі үлкен қызығушылық туғызып отыр. Бұл ереже сайланған мәслихаттардың өкілеттіктерін тоқтату дегенді білдірмейді. Енген өзгерістер елдегі саяси партиялардың дамуының жаңа кезеңге көшуін көрсетеді және орталық пен өңірлерде, жергілікті жерлерде партиялардың бәсекелестігі жүзеге асырылатын болады. Партиялардың өңірлік бөлімшелерінің ролі белсенді бола түседі, себебі оларда партиялық тізімдер бойынша сайланатын мәслихат депутаттығына үміткерлерді ұсыну құқығы бар. Бұл Қазақстанда сайлау жүйесінің дамуының маңызды жаңа кезеңінің құрамдас бөлігі болып табылатыны сөзсіз.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, Қазақстанда жалпыға бірдей сайлау жүйесін жетілдіру азаматтық қоғамның демократиялық негіздері мен институттарын дамытуға барынша қолдау көрсету арқылы тұрақты саяси үдерістерді жүргізудің маңызды саяси және құқықтық құралы ретінде қарастырған жөн. Сайлау жүйесін реформалау мемлекеттік саясаттың жаңа бағыты болып табылады. Бұл мемлекеттің демократиялық сипатын көрсетеді және сайланбалы институттардың қызметіндегі тұрақтылық пен үздіксіздікті қамтамасыз ететін теңдестірілген және қарама-қайшылықсыз сайлау жүйесін іздестіру мен қолдануға әкеледі. Демек, Қазақстанға сайлау жүйесін әрі қарай қалыптастыру мен дамытуда, сайлау заңнамасына өзгерістерді енгізуде қоғамдық-саяси күштердің арасындағы шынайы бәсекелестікті тудыратын және ұйымдастыратын тиімді, келісілген сайлау саясаты қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. / Ғылыми-практикалық түсіндірме. – Алматы: Паритет, -2015. -552 б.
- 2 «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы». Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 қыркүйектегі N 2464 Конституциялық Заңы. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002464> (қаралған күні: 18.02.2019).
- 3 «Республикалық референдум туралы». Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 2-қарашадағы N 2592 Конституциялық Заңы. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002592> (қаралған күні: 18.02.2019).
- 4 Қазақстан Республикасы Орталық Сайлау Комиссиясының ресми сайты. - URL: <https://www.election.gov.kz/kaz/r-saylau-zh-yes/r-saylau-zh-yes-turaly-ys-asha-a-parat.php> (қаралған күні: 18.02.2019).
- 5 Қазақстан Республикасындағы сайлау жүйесі. //Қазақстан тарихы: Әдістемелік журнал. -2010. - №9. -64-66 б.
- 6 Құрманбаева Ш. Сайлау және сайлану. // Ақиқат. -2003. -№9. -8-15 б.
- 7 Лұқпанов А. Әділ сайлауға әзірлік пен әрекет. //Қазақстан-zaman. -2004. -10-қыркүйек.
- 8 Жанпейісова Қ.Д. Сайлау технологиялары. Оқу құралы. - Астана: ТехноЭрудит, - 2018. -293 б.
- 9 Саитова Н.А. Избирательная система как фактор повышения политической активности граждан и формирования международного имиджа Казахстана. //Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология. -2010. - № 1 (34). -14 б.
- 10 Сартаев С.С., Ибраева А.С. Избирательная система Казахстана: проблемы совершенствования. // Вестник КРСУ. -2008. -Том 8. -№ 2.-119 б.

М.Ә. Болысбек, Б.Б. Бюлегенова

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Проблемы формирования и развития избирательной системы в Республике Казахстан

Аннотация. В статье освещены этапы эволюции избирательной системы в обществе и собственное политико-правовое формирование действующей избирательной системы в Республике Казахстан. Определяется концепция избирательной системы, проведен SWOT-анализ и сравнительный анализ по типам выборов. Отражаются преимущества и недостатки избирательной системы, описываются ее нынешнее состояние и значение. Реформа избирательной системы рассматривалась как политический и правовой инструмент для обеспечения устойчивых политических процессов при полной поддержке развития демократических основ и институтов гражданского общества.

Конституционная реформа и реформы избирательной системы, которые осуществляются в Казахстане на новом этапе общественно-политического развития, показывают, что они становятся все более демократичными. Оцениваются и прогнозируются позитивные изменения в избирательном законодательстве Казахстана на современном этапе. В то же время предлагаются авторские предложения, описывающие качественные изменения в избирательной системе Казахстана.

Ключевые слова: выборы, избирательная система, мажоритарная избирательная система, пропорциональная избирательная система, смешанная избирательная система, абсентизм, референдум, избирательный процесс.

M.A. Bolysbek, B.B. Bulegenova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Problems of formation and development of the electoral system in the Republic of Kazakhstan

Abstract. In the article it is emphasized that the stage of evolution of selective system in the society and its own political-right forming of acting system of the Republic of Kazakhstan. It defines the conceptual system, has SWOT-analysis and comparative analysis on the type of selection. It reflects the advantages and disadvantages of the electoral system, describes its current state, its significance. The reformist reform system was considered as a political and right instrument for the maintenance of sound political processes in the development of democratic principles and institutions of civil society.

The constitutional reform and reforms of the selective system, which are being implemented in Kazakhstan at the new stage of the social-political development, demonstrate that they are all democratic. Evaluates and predicts positive changes in the law-making process in Kazakhstan at the current stage. In the present or the time, the author's suggestions are presented, describing the qualitative changes in the system of Kazakhstan.

Keywords: elections, electoral system, majority electoral system, proportional electoral system, mixed electoral system, absenteeism, referendum, electoral process.

References

- 1 Kazakhstan Republicasynyn Constitutsiasy [Constitution of the Republic of Kazakhstan] Cientificallly-practical dubbed word] (Raritet, Almaty, 2015, 552 p.). [in Kazakh]
- 2 «Kazakhstan Respublikasyndagy Saylau turaly» Kazakhstan Respublikasynyn 1995 zylgy 28-kyrkyiektegy N 2464 Constitutsialyk Zany [Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan dated September 28, 1995 No. 2464 About elections in the Republic of Kazakhstan] Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002464> (Accessed:

18.02.2019). [in Kazakh]

3 «Respublikalyk referendum turaly» Kazakhstan Respublikasynyn 1995 zylgy 2-karashadagy N 2592 Constitutsi-alyk Zany [Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan dated November 2, 1995 No. 2592 About the republican referendum] Available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002592_. [in Kazakh] (Accessed: 18.02.2019).

4 Kazakhstan Respublikas Ortalyk Saylau Comissiasynyn resmi saity [The official Internet resource of the Central Election Commission of the Republic of Kazakhstan] Available at: <https://www.election.gov.kz/kaz/r-saylau-zh-yes/r-saylau-zh-yes-turaly-ys-asha-a-parat.php> (Accessed: 18.02.2019). [in Kazakh]

5 Kazakhstan Respublikasyndagy saylau zhuiesy [Electoral system in the republic of Kazakhstan], Kazakstan tarihy [History of Kazakhstan], (9), 64-66 (2010). [in Kazakh]

6 Kurmanbayeva S. Saylau zhane saylanu [Elect and be elected], Newspaper “Akikat”, (9), 8-15 (2003). [in Kazakh]

7 Lukpanov A. Adil saylauga azirlik pen areket [Preparation and action for fair elections], Newspaper “Kazakhstan-zaman”, 2004, 10 September [in Kazakh]

8 Zhanpeyisova K.D. Saylau technologiasy [Election technology]: Tutorial (Technoerudit, Almaty, 2018, 293 p.). [in Kazakh]

9 Saitova N.A. Izbiratel'naja sistema kak faktor povysheniya politicheskoy aktivnosti grazhdan i formirovaniya mezhdunarodnogo imidzha Kazahstana [The electoral system as a factor in increasing the political activity of citizens and the formation of the international image of Kazakhstan], Bulletin of KazNU. A series of philosophy. A series of cultural studies. Political science series, 1 (34), 14 (2010). [in Russian]

10 Sartaev S.S., Ibraeva A.S. Ibraeva A.S. Izbiratel'naja sistema Kazahstana: problemy sovershenstvovaniya [Election system of Kazakhstan: problems of improvement], Bulletin of KRSU, 2 (8), 119 (2008). [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Болысбек М.Ә. - саясаттану кафедрасының докторанты, журналистика және саясаттану факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Бюлегенова Б.Б. - саяси ғылымдардың кандидаты, саясаттану кафедрасының доценті, журналистика және саясаттану факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Bolysbek M.A. - doctoral student Department of Political Science, Faculty of Journalism and Political Science, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Bulegenova B.B. - candidate of political science, Associate Professor of the Department of Political Science, Faculty of Journalism and Political Science, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.